

Tartu Ülikool

Sotsiaal- ja haridusteaduskond

Klassiõpetaja õppekava

Epp Säre

**VÄGIVALDSE KÄITUMISE ESINEMISE KOHAD JA LIIGID KOOLIS
KOLMANDA KLASSI ÕPILASTE HINNANGUL**

Magistritöö

Juhendaja: Kristi Kõiv, PhD

Läbiv pealkiri: Vägivaldse käitumise kohad ja liigid

Tartu 2011

Vägivaldse käitumise esinemise kohad ja liigid koolis kolmanda klassi õpilaste hinnangul

Resümee

Üheks probleemiks tänapäeva koolides on koolivägivald. Kooli juhtkond ja õpetajad peaksid teadvustama, märkama ning lahendusi pakkuma vägivaldsuse ennetamiseks ning probleemide lahendamiseks koolis. Esmalt peab õpetaja oskama probleemi märgata.

Antud töö eesmärgiks on selgitada välja vägivaldse käitumise esinemise sagedasemad kohad ja liigid kolmanda klassi õpilaste hinnangul.

Käesolev töö on heaks aluseks kooli juhtkonnale ja õpetajatele, tuues välja probleemset kohad koolis, kus leiab aset õpilastevaheline vägivaldne käitumine. See teave annab olulise informatsiooni kooli personalile, et kavandada ning läbi viia ennetustöö, hoidmaks ära vägivaldset käitumist koolis.

Töö käigus läbi viidud empiiriline uuring hõlmas kolmanda klassi õpilasi (N=271). Uurimuse käigus leiti, et linna- ja maakoolides esineb lastevahelist vägivaldset käitumist võrdsel määral. Vägivaldset käitumist esines õpilaste hinnangul kõige enam koridoris ja kooliklassis, kõige vähem tualettruumis.

Vägivaldse käitumise liikidest esines õpilaste hinnangul koolis kõige sagedamini füüsilise vägivalla ilminguid: tõukamist, löömist, jalaga löömist ja peksmist. Kõige vähem esines terariista või muu esemega ähvardamist ja vigastamist. Linnakoolides märkasid õpilased maakoolidega võrreldes rohkem vägivalda koridorides ja tualettruumides.

Poiste ja tüdrukute võrdlus näitas, et tüdrukud hindasid vägivaldse käitumise esinemist poistega võrreldes sagedasemaks. Tüdrukute hinnangul tuli poiste arvamusel enam ette jalaga löömist, tõukamist, kaaslaste asjade pildumist või lõhkumist. Tüdrukute arvates esines rohkem vägivalda klassis ja garderoobis, poiste arvates oli tüdrukute hinnanguga võrreldes rohkem vägivalda tualettruumis.

Märksõnad: koolivägivald, vägivaldse käitumise kohad, liigid, sagedus

**The places and types of violent behaviour at school
by the opinion of the third-grade students**

Abstract

One of the major concerns in our schools today is violence. School administration and teachers should acknowledge and take notice of it, they should find the solutions to prevent school violence. The teachers should be the ones who spot the problem first.

The aim of the current work is to find out the most frequent places and types of violent behaviour at school by the opinion of the third-grade students.

The current research provides school administration and teachers with the information that helps them to pay more attention to certain places at school where the occurrence of violent behaviour is more probable. Deriving from that the preventive work can be organized at school.

The research was carried out among the third-grade students (N=271). The results revealed that there is no statistically significant difference in the frequency of violent behaviour among students in urban and rural schools. The main places where violent behaviour is most likely to take place are corridors and classrooms, the least mentioned places where students have either witnessed or experienced violence are toilets.

The most frequent types of violent behaviour are physical: pushing, hitting, kicking and beating. The least frequent is threatening with sharp objects or other type of objects and injuring someone. At schools in urban area more violent behaviour was mentioned in corridors and toilets comparing with the schools in rural areas. The girls estimated the occurrence of violent behaviour to be more frequent than the boys. They mentioned kicking, pushing, throwing one's things or breaking them more often than the boys did. The comparison of boys' and girls' opinions revealed that the occurrence of violent behaviour in classrooms and cloakrooms is more frequent according to girls' opinion but the violent behaviour in toilets is more mentioned by boys than girls.

Key-words: school violence, the places, types and frequency of violent behaviour

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. Vägivalla määratlemine.....	6
1.1 Agressiivne käitumine	7
1.2 Koolivägivald	10
1.3 Koolikiusamine.....	11
1.4 Koolivägivalla tekkepõhjused	13
1.5 Koolivägivalla-alased uurimused	15
2. Uurimus õpilastevahelisest vägivaldsest käitumisest koolis.....	17
2.1 Uurimuse eesmärk ja hüpoteesid.....	17
2.2 Uurimuse meetodika.....	18
2.2.1. Mõõtvahendid.	18
2.2.2. Protseduur	19
2.2.3. Valimi kirjeldus	19
2.3 Uuringu tulemused	20
2.3.1. Vägivalla esinemise kohad koolis.....	20
2.3.2. Erinevate vägivallaliikide esinemise sagedus.....	24
2.3.3. Soolised erinevused hinnangus vägivaldse käitumise esinemiskohtadele ja liikidele	26
2.4 Arutelu	28
Kasutatud kirjandus.....	32
Lisa 1. Küsimustik õpilastele vägivaldse käitumise esinemise kohta	

Sissejuhatus

Kiired muutused Eesti ühiskonnas on endaga kaasa toonud mitmeid sotsiaalprobleeme. Üheks teravamaks probleemiks tänapäeva koolides on koolivägivald, mida laialdaselt kajastatakse meedias ja ajakirjanduses. Erinevad uurijad välismaal (Astor, 1995; Astor, Meyer & Behre, 1999; Gumpel & Meadan, 2000; Hazler, Miller, Carney & Green, 2001; Melzer & Schubarth, 2006; Pröhl, 2006) kui ka Eestis (Haldre, 1997; Kõiv, 2001a, 2003a, 2006; Strömpl, Selg, Soo, & Šahverdov-Žarkovski, 2007) on uurinud koolivägivalla erinevaid aspekte. Teema on aktuaalne ning Kõiv (2003a) uurimustest võib järeldada, et vägivaldse käitumisega seotud õpilaste protsent on aastatega tõusnud ning nihkub üha varasemale eale. Kuna kool ja kohalik omavalitsus vastutavad õpilase vaimse ja kehalise tervise eest ja arengusoodsa õpikeskkonna eest, peaksid kooli juhtkond ja õpetajad teadvustama, märkama ning lahendusi pakkuma vägivalla ennetamiseks ning probleemide lahendamiseks koolis. Probleemidega mitte tegelemine võib koolivägivalla-alaste uurimuste kohaselt tuua kaasa õpilaste põhjuseeta puudumised, kuna nii kiusajatele kui ohvritele ei meeldi koolis käia (Rigby & Slee, 1993; Rigby, 2003). Samuti võib tekkida ka mahajäämus, kättemaksufantaasiad, endast nõrgemate kiusamine kuni psühhoseksuaalsete probleemideni täiskasvanueas (Hazler et al., 2001).

Õpetaja teadlikkus probleemist ja soov sellele lahendusi leida on üheks oluliseks eelduseks koolikeskkonna turvalisemaks muutmisel. Esmalt peab õpetaja oskama probleemi märgata, mis aga eeldab teadmisi koolis toimuvast kiusamisest. Sellest lähtuvalt on antud töö peamiseks probleemküsimuseks – mis on need kohad koolis, kus esineb sagedamini vägivalda ja missugust liiki vägivalda laste vahel kõige enam esineb.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on selgitada välja vägivaldse käitumise esinemise sagedasemad kohad ja liigid kolmanda klassi õpilaste hinnangul.

Uurimistöö annab kooli juhtkonnale ja õpetajatele võimaluse pöörata enam tähelepanu probleemsetele kohtadele koolis, kus leiab aset õpilastevaheline vägivaldne käitumine. See teave annab olulise informatsiooni kooli personalile, et plaanida ning läbi viia ennetustöö, hoidmaks ära vägivaldset käitumist kooli territooriumil.

1. Vägivalla määratlemine

Vägivalda käsitletakse sotsiaalse probleemina. Sotsiaalsele probleemile kui sellisele konkreetset määratlust sotsiaalsteadustes ei ole (Merton & Nisbet, 1966). Leino (2002) ja Tulva (1996) seletavad seda sellega, et juba mõiste `sotsiaalne` ise on mitmetähenduslik (ühiskondlik, kollektiivne, solidaarne).

Rubington ja Weinberg (2003) leiavad, et sotsiaalse probleemi puhul ei räägita vaid objektiivsetest tingimustest või situatsioonist, vaid ka konkreetse olukorraga seotud inimeste arusaamistest, uskumustest, kaebustest jne. Inimene on antud olukorraga mingil moel seotud, tal on näiteks kas materiaalsed huvid, ta tunneb end olukorra suhtes moraalselt vastutavana. Inimese huvi või seotus situatsiooniga väljendub üldjoontes tunde või vajadusena, et antud olukorras oleks vaja midagi ette võtta.

Leino (2002) märgib, et sotsiaalprobleemides nähakse ajalooliste protsesside tagajärgi. Sotsiaalseid probleeme tervikuna iseloomustab pidev muutumine. Samast nähtusest räägitakse erineval ajal erineva intensiivsusega ja probleemseks peetakse erinevaid ilminguid. Sellest lähtuvalt antakse ka vägivaldale kui sotsiaalsele probleemile erinevaid tähendusi.

Vägivalda saab vaadelda teaduslikult kitsa ja laia tähenduse järgi. Vägivalla kitsa tähenduse järgi on vägivaldne käitumine agressiivne käitumine, kus inimene kasutab oma keha või objekti, et tekitada kahju, valu või ebamugavust teisele inimesele. Kitsas tähenduses on vägivald seega füüsilise jõu kasutamine ning ei sisalda verbaalset või kaudset agressiooni, mis on suhetega seotud. Siia alla kuulub nii füüsiline kiusamine, mille puhul agressioon on korduv ning suunatud nii nõrgema vastase vastu kui ka kahe võrdsel positsioonil oleva indiviidi kaklus (Kõiv, 2003a; Olweus, 1999).

Vägivalla laia tähenduse järgi on see tahtlik füüsiline ja psühholoogiline jõu ning võimu kasutamine või sellega ähvardamine, mis toob inimesele (psühholoogilist) kahju, valu, surma, kahju arengule (Kõiv, 2006).

Tavamõistena on vägivald käibel selle laias tähenduses, tähistades mitte ainult füüsilist vägivalda, vaid ka agressiivset käitumist, nagu verbaalne, psühholoogiline, füüsiline haigettegemine, kriminaalne käitumine (Bongers, Prior & Walraven, 2003).

Eestis läbi viidud uuringud näitavad, et koolilapsed peavad vägivaldaks just laiatähenduslikku vägivalla definitsiooni (Kõiv, 2001b; 2003c).

Strömpl (Strömpl et al., 2007) uuringust lähtuvalt toovad Eesti teismelised välja kolm põhilist vägivalla liiki: füüsiline, vaimne ning manipuleeriv. Õpilased seostavad vägivalda

esmalts füüsilise vägivaldaga, nimetades selleks järgnevaid tegevusi: peksmine, kaklus, kolkimine, tagumine, togimine, jalaga löömine. Vaimse vägivald all peavad õpilased silmas narrimist, mõnitamist ning ignoreerimist. Manipuleeriv vägivald seostub õpilastele väljapressimise ning ähvardamisega.

Fuchs, Lamnek ja Luedtke (1996) järgi määratletakse vägivalda kui eesmärgipärast, otsest, füüsilist, psühholoogilist või sotsiaalset kahju tegemist.

Kõiv (2001b), Penthin (2003) ja Pröhl (2006) sõnul kasutatakse mõisteid *vägivald* ja *agressioon* erialasiseselt ja kõnekeeles tihti kui sünonüüme või paralleelsõnu. Siiski tuleks eristada mõisteid *agressiivne käitumine*, *vägivaldne käitumine* ja *kiusamine*.

1.1 Agressiivne käitumine

Sõna *agressiivsus* tuleneb ladinakeelsest sõnast „*agressio*“, mis tähendab pealetungimine. Teisiti võib öelda, et agressiivsus tähendab motiveeritud destruktivist käitumist, vormidele ja reeglitele mittevastavat käitumist ühiskonnas, tuues kaasa füüsilist ja moraalset kahju inimestele, kahjustades rünnatavaid objekte (elus/eluta) (Keltikangas-Järvinen, 1992). Kõige üldisemalt saab öelda, et agressiivne käitumine on tahtlik teisele inimesele kahju tegemine, haigettegemine või ebamugavuse valmistamine (Kõiv, 2001b, Pettit, 1997).

Psühholoogid mõtestavad agressiivset käitumist suhteliselt kitsatähenduslikuna ehk see on tegevus, mille puhul eeldatakse, et teine pool kannatab kahju, valu ning ta oleks saanud seda vältida, kui talle oleks selleks antud võimalus (Kool, 2008). Sotsiaalteadlaste hinnangul jääb selline mõiste kogu inimesega seotud kahjustava käitumise kirjeldamiseks siiski liialt kitsaks. Agressiivsuse alla võib kuuluda nii konkreetne tegevus kui ka näiteks strukturealne korraldus, mis võib olla nii füüsiline kui mittefüüsiline. Strukturealse komponendi võib omakorda hõlmata terveid sotsiaalseid süsteeme või võrgustikke, mistõttu ulatub see kaugemale psühholoogide poolt esitatud agressiivsuse terminist, mis tegeleb peamiselt kognitiivsete, afektiivsete ja käitumuslike faktoritega.

Agressiivsust ei saa käsitleda lahus muust käitumisest või sotsiaalsest arengust, kuna inimese käitumine on terviknähtus. Agressiivsus on seotud suure hulga psüühiliste omadustega, nende puudumise või liiasusega (Keltikangas-Järvinen, 1992).

Agressiivsus võib avalduda väga erineval moel:

- *impulsiivne agressiivsus* – ärritusest, vihast või hirmust tingitud kontrollimatu ja hoolimatu vägivaldahoog;

- *tahteline agressiivsus* – etteplaneeritud, kindlale eesmärgile suunatud tegevus. (Penthin, 2003).

Vorme, millega vägivaldne käitumine aset leiab, võib olla mitmeid. Keltikangas-Järvinen (1992) ja Pettit (1997) eristavad:

- Proaktiivne agressiivsus – teatud eesmärgi saavutamiseks, domineerimiseks. Suudetakse ise agressiivset akti alustada.
- Reaktiivne agressiivsus – avaldub provokatsioonile vastates. Vajatakse agressiivse akti alustamiseks teiste poolt ärritamist.

Agressiivsuse vorme võib eristada nende avaldumise järgi. Uurijate (Lagerspetz, Björkqvist & Peltonen, 1988; Underwood, Galen, & Paquette, 2001) poolt on toodud välja järgmised liigid:

- füüsiline agressiivsus (kallaletung) – füüsilise jõu kasutamine teise isiku vastu, nt löömine, kaklus;
- verbaalne agressiivsus – negatiivsete tunnete väljendamine teisele kahju tegemise eesmärgil, nt halvustamine, mõnitamine, ähvardus, needmine, sõim;
- kaudne agressiivsus – agressiivsus, mis on kaudselt kellelegi suunatud, nt laim, tige nali.

Kool (2008) toob agressiivse käitumise vormidest välja kolmetasandilise jaotuse: füüsiline ja verbaalne, mis omakorda jaotuvad aktiivseks ja passiivseks ning otseseks ja kaudseks. Otsese aktiivse füüsilise agressiooni all mõistetakse näiteks kallale tungimist, rünnakut (löömine, hammustamine, mõne esemega vigastamine). Kaudne aktiivne füüsiline agressioon on teise inimese ebasoovitavasse situatsiooni panemine (näiteks tema asja ära võtmine/peitmine, mille tagajärjel ta saab karistada). Otsese aktiivse verbaalse agressiooni alla kuulub näiteks teise inimese solvamine, tema ähvardamine.

Teise inimese kahjustamiseks valitakse just selline käitumisviis, mis kõige rohkem haavab tema poolt hinnatud väärtusi. Tüdrukud keskenduvad suhetes lähedusele, mida on kõige efektiivsem lõhkuda manipuleerimise teel. Poistel on suur vajadus domineerida, millest tuleneb, et nende enamkasutatavaks agressiivsuse vormiks on otsene agressiivsus, nagu verbaalne ähvardamine, löömine, tõukamine (Crick & Grotpeter, 1995).

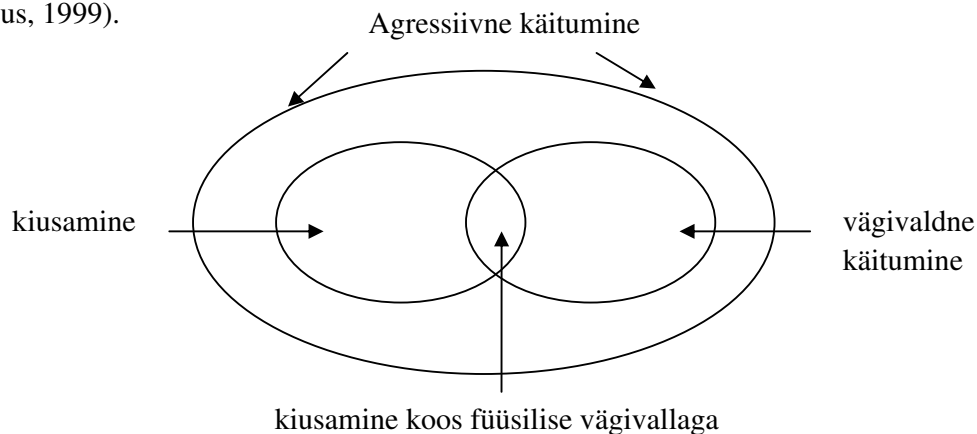
Mitmed uurimused kinnitavad, et poisid kasutavad rohkem nähtavat ehk otsest agressiivsust, tüdrukud aga varjatud ehk kaudset agressiivsust (Björkqvist, Lagerspetz & Kaukiainen, 1992; Crick & Bigbee, 1998; Crick & Grotpeter, 1995; Giles & Heyman, 2005).

Mõistete agressioon ja vägivald omavahelistest suhetest tuleb rõhutada, et vägivald all mõistetakse sageli käitumist, kus vägivaldse kasutab oma keha või objekti, et tekitada

tahtlikult tõsist kahju, valu või ebamugavust teisele inimesele ehk vägivalda mõistes on kesksel kohal füüsilise jõu või võimu mõiste (Kõiv, 2001b). Samas aga agressioon on tunduvalt laiemas sisuga hõlmates nii füüsilise kui verbaalse poole. Vägivaldne käitumine ja kiusamine on mõlemad agressiivse käitumise alaliigid. Teatud valdkond vägivaldse käitumise ja kiusamise vahel on kattuv, haarates enda alla kiusamise füüsilise vägivallaga seonduvad aspektid.

Joonis 1 toob välja seosed agressiivse käitumise, vägivaldse käitumise ja kiusamise vahel (Olweus, 1999).

Joonis 1. Seosed agressiivse, vägivaldse ja kiusamiskäitumise vahel (Olweus, 1999)

Mõned uurijad (Kool, 2008) on vägivalda ja agressiooni suhteid kirjeldanud ka läbi nende konteksti: vägivalda terminit kasutatakse institutsionaalses või grupi (sotsiaalse süsteemi) kontekstis, kuid agressiooni (agressiivset käitumist) vaadeldakse indiviidi tasandilt.

Käesolevas töös lähtutakse Olweuse (1999) poolt kirjeldatud vägivaldse ja agressiivse käitumise mõistete omavahelistest suhetest, kus agressiivsust nähakse laiemas üldmõistena ning vägivalda selle alamõistena, mis kirjeldab eelkõige neid tegevusi, kus üks isik oma keha või objekti kasutades tekitab tahtlikult kahju, valu või ebamugavust teisele inimesele (näiteks löömine, asjade äravõtmine, hammustamine, pekmine, mõne esemega ähvardamine). Seega on töö keskne mõiste vägivald – kitsamalt koolivägivald, pöörates tähelepanu vastavale kontekstile (tulenevalt tööle püstitatud sihist uurida koolis esineva vägivaldse käitumise liike).

1.2 Koolivägivald

Enamus andmeid lapseõlve vägivaldsuse kohta on kogutud just koolides uurijate poolt. Seega saab väita, et peamised juhtumid lapseõlve vägivalla arengu kohta on dokumenteeritud isikutevahelise vägivallaga just kooli keskkonnas (Astor, 1995).

Kõiv (1999; 2003a) eristab kahte erinevat mõistet – koolikiusamine ja koolivägivald. *Koolivägivalla* defineerimine piirdub vaid välisel vaatlusel saadud agressiivse käitumise käsitlemisega koolis. Koolivägivald on tahtlik füüsilise jõu kasutamine kellegi või millegi vastu, kus tehakse teisele haiget oma keha või objektiga, soovides näha ohvri reaktsiooni. Selline käitumine võib aset leida mis tahes ümbruses, kusjuures koolivägivallaks nimetatakse seda juhul, kui tegevus toimub koolikeskkonnas. See võib toimuda õpilastel või õpetajatel omavahel, õpilase ja õpetaja, õpetaja ja juhtkonna või õpilase ja juhtkonna vahel jne (Kõiv, 1999; 2003a).

Strömpl et al. (2007) ja Haldre (1997) defineerivad koolivägivalla akti kui füüsilist või psühholoogilist rünnakut, rünnakut isiku vara suhtes. Strömpl et al. (2007) toob lisaks välja ka vägivalla interneti teel, mis ei pruugi alati aset leida kooli territooriumil. Interneti teel leviva vägivalla alla võib tuua nt solvangute saatmise või kaaslaste tüütamise ja ahistamise erinevates portaalides. Antud definitsioonid sisaldavad kõik tahtliku käitumise vorme ning põhjustavad õpilasele või õpetajale hirmu, valu, asjade äravõtmist, tõrjutust. Strömpl et al. (2007) uurimuses on ka õpilased ise rõhutanud just vägivalda määratledes selle tahtlikkust.

Haldre (1997) jaotab koolivägivalla emotsionaalseks ja füüsiliseks.

1. *Emotsionaalne vägivald* on tegu kaasõpilase või õpetaja suhtes, mis on suunatud psüühilise heaolu alandamisele. Emotsionaalne vägivald paneb ohvri emotsionaalse pingeseisundisse. Ohver tunneb end alavääristatuna ning enesehinnang langeb.

Emotsionaalse vägivalla liikideks on:

- kaasõpilase või õpetaja narrimine, kiusamine, halvamaiguliste hüüdnimede panek;
- tõrjumine, isolatsiooni asetamine, suhtlemisest keeldumine. Vägivalla ohvrit ei võeta ühistegevustesse, ei soovita pinginaabriks ega kutsuta sünnipäevale.

2. *Füüsiline vägivald* on füüsilise jõu kasutamine õpilase või õpetaja vastu, mille käigus võidakse tekitada kehavigastusi. Selleks on näiteks peksmine, löömine, asjade löhkumine, asjade äravõtmine.

Tihti esinevad emotsionaalne ja füüsiline vägivald koos (Haldre 1997).

Emotsionaalset vägivalda esineb koolis õpilaste omavahelistes suhetes rohkem kui otsest füüsilist vägivalda ning seda on täiskasvanutel raskem märgata. Emotsionaalsele vägivallale järgnevatks probleemiks nimetatakse füüsilist vägivalda (Hazler et al., 2001; Kilkson, 2007; Kõiv, 2001a; Strömpl et al., 2007).

Gumpel ja Meadan (2000) on eristatud koolivägivalda kahte tüüpi agressiivse käitumise:

1. *madalama taseme ehk peidetud agressiivse käitumise* alla kuuluvad näiteks narritamine, kiusamine, hüüdnimedega kutsumine, tõuklemine.
2. *kõrgema taseme ehk nähtavalt vägivaldse käitumise* alla kuuluvad füüsilise vägivalla aktid, kus tihti ähvardatakse või põhjustatakse kehalist viga.

1.3 Koolikiusamine

Koolikiusamine on agressiivse käitumise alaliik, kus agressor kuritarvitab oma võimu ohvri suhtes korduvalt ning pika aja jooksul (Kõiv, 2003a).

Koolikiusamine on selline agressiivne tegevus koolikeskkonnas, mille spetsiifilisteks tunnusteks on korduvus ja asümeetrilised võimusuhted. Selline tegevus võib olla nii füüsiline (löömine, tagumine, asjade või raha äravõtmine) kui ka psühholoogiline (narrimine, sotsiaalne isolatsioon jne). Kiusamise iseärasustena võib välja tuua seda, et reeglina ohver ei provotseeri kiusamiskäitumist; kiusamine on korduv tegevus; kiusaja on tugevam või teda tajutakse tugevamana kui ohvrit (Kõiv, 1999; 2003a).

Kiusamine tähendab tavamõistena igasugust teist inimest kahjustavat käitumist, teaduslikult aga on kiusamisel kindlad tunnusjooned (Kõiv, 2006).

Farrington (1993), Smith, Pepler ja Rigby (2004), Olweus (1995) väidavad, et teaduslikult ei ole välja kujunenud kindlat definitsiooni *kiusamisele*. Teadlased panevad oma uurimustes rõhku erinevatele seisukohtadele. Enamus uurijaid leiab siiski, et koolikiusamine on selline agressiivne tegevus koolikeskkonnas, mis sisaldab kindlaid elemente:

- tahtlik füüsiline, verbaalne või psühholoogiline rünnak või hirmutamise, eesmärgiga põhjustada ohvrile hirmu, kannatusi ja kahju;
- kiusamine on korduv rünnak ohvri vastu pika aja jooksul;
- provokatsiooni puudumine;
- eksisteerib tasakaalu puudumine võimusuhtes, kus võimukam laps surub alla vähemvõimukama, osaliste jõud on ebavõrdsed (Farrington, 1993; Olweus, 1995; Rigby, 2003; Smith et al., 2004).

Viimane tunnus eristabki kiusamist vägivallast – kiusamise puhul on tegemist ebavõrdse olukorraga – tugev või tugevamad (kiusaja) teeb nõrgemale (ohvrile) liiga (Olweus, 1995; Rigby, 2003).

Kõiv (2001b) jagab kiusamise laiemalt võttes kaheks liigiks:

1. *Füüsiline kiusamine* – iseloomulik suhteliselt avalik ja nähtav rünnak ohvri vastu nt löömine, tagumine, raha ja asjade võtmine.
2. *Psühholoogiline kiusamine* – iseloomulik varjatud nt sotsiaalne isolatsioon või grupist väljaarvamine, narritamine.

Sullivan, Cleary ja Sullivan (2004) defineerivad kiusamist kui ühe või mitme isiku negatiivset ja sageli agressiivset või manipuleerivat tegu või teatud aja jooksul korduvat tegu teise inimese/inimeste suhtes. Kiusamine põhineb jõudude ebavõrdsusel ning sisaldab järgmisi elemente:

- kiusamine on sageli varjatud, süstematiseeritud ning organiseeritud,
- kiusajal on rohkem võimu kui kiusataval,
- kiusamine esineb teatud aja jooksul, kuigi võib esineda ka ühekordseid juhtumeid,
- ohvrit haavatakse kas füüsiliselt, emotsionaalselt või psühholoogiliselt,
- kiusamine on mõnikord olukorra ära kasutamine. Kord alanud kiusamine jätkub suure tõenäosusega,
- kõigil kiusamise juhtumitel on kas emotsionaalne või psühholoogiline aspekt (Sullivan et al., 2004).

Sullivan et al. (2004) esitab kiusamise liigid järgnevalt:

- *Füüsiline kiusamine*, kus ohver saab kannatada füüsilise rünnaku läbi, nt hammustamine, kriimustamine, sülitamine, löömine, jala tahapanemine, juustest tirimine.
- *Mittefüüsiline kiusamine*, mida nimetatakse ka *sotsiaalseks agressiooniks*, jaotub:
  - verbaalne kiusamine nt väljapressimine, solvavad telefonikõned, vägivaldaga ähvardamine, hirmutamine, sõimamine narritamine, mõnitamine, julmad märkused, laim, kuulujuttude levitamine;
  - mitteverbaalne kiusamine on kas otsene nt ebaviisakate liigutuste ja grimasside tegemine, mille eesmärgiks on näidata ülemvõimu ja ähvardada kiusatavat grupi hulgast väljaheitmisega; või kaudne nt süstematiseeritud ja tahtlik ignoreerimine, tõrjumine, mittekaasamine, õelate kirjade saatmine, teiste õpilaste vaenule õhutamine.

- *Vara kahjustamine*, kus lõhutakse esemeid (riided, raamatud vm), varastatakse või hävitatakse isiklike esemeid (Sullivan et al., 2004).

Kõiv (2001b) esitab kirjanduse analüüsi põhjal järgmised kiusamise karakteristikud:

- kiusamine on laiaulatuslik probleem;
- kiusamisel on varjatud iseloom – ohvrid tavaliselt ei räägi; eakaaslased märkavad, kuid ei sekku; ohver ise ei otsi abi;
- kiusamine on püsiva iseloomuga – kiusaja ja ohvri staatusest on raske välja tulla,
- kiusamisel on kaks liiki – füüsiline ja psühholoogiline;
- kiusamine on tavaliselt provokatiivne agessiivne tegevus, provokatsioon on ühepoolne – ohver ei provotseeri kiusamist;
- kiusamisel on võimuahekord ebavõrdne – kiusaja on tugev või teda tajutakse tugevamana, ohver on nõrk või teda tajutakse nõrgemana.

Kiusamise ohver ei suuda tavaliselt vastu hakata ning ei räägi kiusamisest, mistõttu jääb kiusamine tavaliselt varjatuks. Kiusamine toetub sageli pealtvaatajatele, kes ei tee selle takistamiseks midagi või hakkavad hoopis kiusajat toetama (Sullivan et al., 2004).

1.4 Koolivägivalla tekkepõhjused

Põhjuseid, miks koolikeskkonnas üksteisele liiga tehakse, on mitmeid. Üheks põhjuseks võib olla teistest märgatavalt erinev inimene või teistest nõrgem laps (Soonets et al., 1997).

Haldre (1997) jaotab koolivägivalla sagedased põhjused üheksasse alarühma:

- kehapuude olemasolu – prillikandjad, kõva kuulmisega või liikumiskustega lapsed satuvad sagedamini koolivägivalla ohvriks;
- käitumisiseärasused – liiga impulsiivsed, üliaktiivsed või liiga endassetõmbunud lapsed;
- iseärasused välimuses – iseäralik pea kuju, kõrvade asetus, tedretähed, punased juuksed, kehakaal – kõik, mis välimuses üldsusest erineb;
- puudulikud sotsiaalsed oskused – vähene suhtlemis- ja eneseväljendusoskus;
- koolihirm – lapsed, kes kardavad kooli tulla, neil on negatiivsed ootused kooli suhtes;
- kollektiivikogemusteta kodune laps – puuduvad suhtlemisprobleemide tekkides kollektiivis toimetulemisoskused;

- haigus – tervisehäired, nt epilepsia (langetõbi), hüperkineesid (tahtmatud tõmblused), uriinipidamatus jne;
- madal intellekt ja õpiraskused – madalate võimetega ning halvemate õppimisoskustega lapsed;
- madal staatus grupis – välimuse- või käitumiseärasusega laps, kes on grupis seetõttu tõrjutud rollis.

Põhjuseks võib olla tolerantsuse puudumine lastevanemate endi hulgas, sest teistest erinevat inimest ei suudeta võtta kui võrdset Haldre (1997).

Strömpl et al. (2007) on Eesti koolilaste seas läbi viidud uuringus järeldanud, et füüsilise või verbaalse rünnaku toimumine õpilaste vahel sõltub ründajast ja ohvrast, nende suhetest ja jõuvahekorra, juuresviibijatest, teistest asjaosalistest, kohast ja veel paljudest muudest asjaoludest. Põhjuseks, miks kaaslast kiusatakse, tõid viimatinimetatud uurimuse andmetel õpilased ise välja enese maksmapanemise teiste arvelt, enda „positsiooni“ tõstmise ja ebapopulaarsuse. Ilmnes, et populaarsus/ebapopulaarsus on seotud vastavusega soostereotüübi ideaalidele. Poiss peab olema tugev ja võimukas ning maskuliinsuse juurde kuulub ka „nõrgema“ soo eest hoolitsemine. Tüdruk aga peab olema eelkõige ilus, puhas ja rahulik. Hälbimine ideaalkuvandist võib põhjustada vägivalda ohvriks langemise. Vägivallatsejaid iseloomustab Karus (2002) ja Koppel (1992) uurimustest lähtuvalt elavus, soov tähelepanu äratada, kelkimisjanu, endaga rahulolu, hinnatus sõprade hulgas, vähene tunnustus kodust, kodune vägivald, agressiivsus. Kiusatav õpilane on aga Karus (2002), Koppel (1992), Strömpl et al. (2007), Tulva, Tikerpuu-Kattel, Viiralt ja Väljataga (2002) uurimustest lähtuvalt arg, endaga rahulolematu, teistest erinev (nt füüsiline puue, kõnehäire jms), tal on teistest erinev väärtusmaailm (nt usklik), tal on vähem sõpru kui teistel, õpilane ei oska ennast kaitsta, on nõrgal positsioonil, madala staatusega, üksildane, mujalt koolist tulnud õpilane, õppimises edutu, kannab kulunud või katkisi riideid, on hoolitsemata ja tõrjutud, lohakas, liiga tundlik, agressiivne, varastab, valetab.

Üldiselt on Strömpl et al. (2007) väitel vägivalda all kannatavateks õpilasteks need, kes ei ole populaarsed ei õpetajate ega õpilaste hulgas. Populaarseteks õpilasteks peetakse Strömpl et al. (2007) uurimuse järgi tugeva positsiooniga, hea suhtlemisoskusega õppimises edukaid, arukaid õpilasi, kellel on moodsad ja kallid asjad ning nad on kenad ja sportlikud.

Kiusamise, kui ühe agressiivse käitumise alaliigi tekkepõhjused jaotab Kõiv (1999) kolmeks: õpilase endaga, kooliga ning koduga seotud faktoriteks.

1. *Õpilase endaga seotud põhjusteks* on Kõiv (1999) välja toonud erinevate autorite uurimustest (Kõiv, 1999, viidatud Batsche & Knoff, 1999 j; Mooney & Smith, 1995 j; Slee, 1993 j; Kõiv, 1998 j) järgneva:
  - temperamenttüüp* – kiusaja on tavaliselt keevaline ja impulsiivse temperamendiga;
  - õpi- ja käitumisprobleemid ning puuded*;
  - jõud* – ohvri tajumine füüsiliselt nõrgemana või ta ongi füüsiliselt nõrgem;
  - vanus* – nooremas koolieas on kiusamise sagedus suurem;
  - sugu* – sooliselt kasutavad poisid rohkem füüsilist ning tüdrukud verbaalset vägivalda;
  - käitumisviisid* – kiusajatel on väline kontrollikese ning nad oskavad kriitilistele situatsioonidele reageerida vaid agressiivselt;
  - asend kooliklassi sotsiaalses struktuuris* – nii kiusajad kui ohvrid on tavaliselt kooliklassis tõrjutud staatuses.
2. *Kooliga seotud põhjusteks* on Kõiv (1999, viidatud Batsche & Knoff, 1994 j) välja toonud selle, et kiusamine ei ole seotud kooli ega klassi suuruse ega linna- ja maakooliga, õpilaste sotsiaalse klassi ega etnilise grupiga, vaid järelvalvega ning kooli üldise kliima ja õhkkonnaga.
3. *Koduga seotud põhjusteks* nimetatakse olevat juba varajases eas väljakujunenud kiindumustüüp, mis mõjutab oluliselt hilisemas eas käitumisaktis osalemist. Ebaturvaline kiindumisstiil on seotud nii ohvri- kui ka kiusamiskäitumisega, turvalist kiindumistüüpi kogunud lapsed aga ei võtnud osaks ei ohvri ega kiusaja rolli (Kõiv, 1999, viidatud Troy & Sroufe, 1987 j). Samuti on oluliseks teguriks lapsevanemate puudujäägid kasvatuspraktikas ning häired perekonnas kui tervikus (Kõiv, 1999).

1.5 Koolivägivalla-alased uurimused

Uurimuses, mis korraldati 2005.-2006. aastal selgus, et kõik lapsed olid kogunud vägivalda – kui mitte ohvri, siis kõrvaltvaatajana (Strömpl et al., 2007). Tiko (1999) koolinoorte emotsionaalsete probleemide uurimuses tuli välja, et õpilaste jaoks on kooliprobleemid tulevikuprobleemide järel teisel kohal.

Koolivägivalla-alaseid uurimusi Eestis on läbi viinud Kõiv (Kõiv, 2009). 2001. aastal läbi viidud uurimuses tuli välja, et kõige enam (46,7%) olid õpilased kogunud viimase kuu aja jooksul füüsilist vägivalda – togimist ja tõukamist. Sellele järgnesid psühholoogilise vägivalla ilmingud nagu narritamine ja pilkamine (39,6%), asjade äravõtmine ja peitmine (34,1%) ja

asjade pildumine või lõhkumine (22,8%). Vähesematel juhtudel olid õpilased kogunud peksmist ja löömist (16%) kui tõsisema füüsilise vägivalda ilminguid. Harvemini kogesid õpilased psühholoogilist vägivalda nagu hirmutamise, ähvardamine, sotsiaalne isolatsioon (Kõiv, 2001a). Kõiv 2001. aastal 11 erinevas koolis läbi viidud koolivägivalda alase uurimuse tulemustega sarnaselt leidis Arusaar oma uuringus, et kolmeks kõige sagedamini esinevaks kiusamise vormiks on sõimamine (33%), togimine ja löömine (29%) ning asjade võtmine ja peitmine (23%) (Kõiv, 1999, viidatud Arusaar, 1996 j).

Tiko (1999) andmete põhjal kogeb igapäevaselt vaimset vägivalda keskmiselt 25 % ja füüsilist vägivalda 14 % küsitletud õpilastest. Füüsilise vägivalda ohvriteks on enamjaolt poisid (19 %).

Salla (2010) väitel esineb väiksemates kohtades ning väiksema õpilaste arvuga koolides vägivalda mõnevõrra vähem kui suurte linnade koolides. Seda põhjendab Salla sellega, et väikelinna koolides on õpetajad rohkem kursis õpilaste seas toimuvaga. Kilkson (2007) väitel aga esineb maakonna koolides vägivalda sama palju kui linnakoolides. Kiusamiskäitumist uurinud Ma (2001) andmetel kaldub suurlinna koolides olema rohkem kiusamisjuhtumeid kui väikelinna koolides, samas väidavad Batsche ja Knoff (1994), et kiusamine pole seotud kooli ja klassi suurusega, ei maa- ega linnakoolidega, ei õpilase sotsiaalse klassi ega etnilise grupiga, vaid järelvalvega koolis, samuti kooli üldise kliima ja õhkkonnaga.

Füüsilise vägivalda osakaalu protsent on ka Saksamaal läbi viidud uuringutes Eestile ligilähedane. Pröhl (2006) andmetel näitavad peaaegu kõik Saksamaal läbi viidud uurimused seda, et ohvrite osakaal füüsilises agressioonis on üle 50%. Mitmed uurimused Saksamaal, sealhulgas Tillmann ja Popp poolt läbi viidud uurimustes jõuti järeldusele, et peamiseks vägivallaks koolides on verbaalne kallaletung. Suur osa agressiivsusest tingitud õnnetusjuhtudest leiavad aset just põhikoolis. Sama tulemuseni on jõudnud ka Sikorski ja Thiel, (Pröhl, 2006, viidatud Sikorski & Thiel, 1995 j), kes küsitlesid õpetajaid. Ilmnes, et õpetajate nägemuses esineb koolides verbaalset vägivalda üksikute õpilaste vahel kõige rohkem (93, 2%). Pröhl (2006) nimetab enamlevinud füüsilise vägivalda vormiks koolis löömist ja togimist (49%), sellele järgneb ähvardamine (37%). Vähem toob Pröhli uurimus välja hammustamise ning terariistaga ähvardamise ning sellega vigastamise. Uurimuse andmetel on 25 % õpilastest jalaga löödud, hammustatud või rusikaga löödud, 5% õpilastest on noa või püstoliga ähvardatud ning 3% õpilastest on noa või püstoliga vigastatud (Pröhl, 2006).

Kõiv (2003b) läbi viidud uurimustest võib järeldada, et kiusamiskäitumisega seotud õpilaste protsent on aastatega tõusnud. 1999. ja 2002. aastal läbi viidud andmete põhjal on see

tõusnud 20%-lt 22%-ni. Uurimuse andmetel nihkub õpilastevaheline kiusamine koolis üha varasemale eale. Selle tõestuseks on 1999. ja 2002. aastal läbi viidud küsitlused, milles selgus, et varasemal aastal oli kiusajate ja ohvrite protsent suurim 5. ja 6. klassis, hiljem läbi viidud küsitluse kohaselt oli sama protsent suurim 4. klassis. Koolikiusamise protsent on tõusnud eelkõige tänu poiste kiusamise sagenemisega 3.- 6. klassis.

Strömpl et al. (2007) uurimuses tuli välja, et tüdrukud taunivad poistest oluliselt enam iga vägivalda liiki. Seda põhjendati sellega, et vägivald kuulub poistekultuuri ja poiste soolise identiteedi juurde.

Astor et al. (1999) on täheldanud, et koolides on olemas teatud kindlad kohad, kus koolivägivald kaldub sagedamini ilmnenema. Neid kohti teades on kooli personalil alati võimalik need kohad välja selgitada ning seal rohkem silma peal hoida.

Kohad, kus koolivägivald kõige sagedamini aset leiab, on Kõiv (2001a) 2001. aastal läbi viidud uurimuse andmetel koridor (25,8%) või klassiruum (22,8%). Vähem nimetati ka garderoobi (14,2%), kooli õue (12,5%) ning tualettruumi (5,7%).

Sarnaselt eelpool nimetatud Kõiv uurimusele toob Pröhl (2006) sagedasemaks vägivalda ilmnenemise kohaks Ameerika koolides välja koridori ja trepi (59 %), sellele järgneb kohvik (12%) ning harvem esineb vägivaldset käitumist klassiruumis (8 %) ja tualetis (2 %). Samade tulemusteni on jõutud ka Saksamaal läbi viidud uurimustes, mis kinnitavad, et tualettides leiab aset kõige vähem vägivaldset käitumist, kuigi seal on sotsiaalne kontroll vähene.

2. Uurimus õpilastevahelisest vägivaldsest käitumisest koolis

2.1 Uurimuse eesmärk ja hüpoteesid

Käesoleva töö empiirilise uurimuse eesmärgiks on selgitada välja õpilastevahelise vägivalda toimumise sagedasemad kohad ja liigid koolis kolmanda klassi õpilaste hinnangul.

Tööle on püstitatud järgnevad hüpoteesid:

1. Toetudes Kilkson (2007) uurimusele eeldati, et maakoolide õpilaste hinnangud erinevate vägivaldaliikide esinemissagedusele on sarnased linnakoolide õpilastega.
2. Toetudes Kõiv (Kõiv, 2001a) 2001. aastal läbi viidud uurimusele eeldati, et kõige enam esineb koolis õpilaste hulgas füüsilist vägivalda (togimist ja tõukamist), kõige vähem tõsisemat füüsilist vägivalda (peksmist ja löömist) ning psühholoogilist

vägivalda nagu hirmutamine ja ähvardamine (Kõiv, 2001a).

3. Toetudes Pröhl (2006) uurimusele eeldati, et kõige vähem esineb koolis terariistaga ähvardamist ja vigastamist.
4. Toetudes Kõiv (2001a) ja Pröhl (2006) uurimustele eeldati, et koridoris ja klassiruumis leiab aset kõige enam vägivalda õpilaste vahel ning kõige vähem võib vägivaldset käitumist esile kerkida tualettruumis.

2.2 Uurimuse metoodika

2.2.1. Mõõtvahendid. Uuringu aluseks oli ankeetküsitlus (Lisa 1). Küsitluse koostas Epp Säre K. Kõivu juhendamisel. Küsitluse võeti sagedasemad füüsilise vägivalda ilmumise kohad ning viisid, mis ilmnesid Kõiv (2001a) läbi viidud küsitluste ning Pröhl (2006) USA ja Saksamaal läbi viidud uurimustes.

Ankeetküsitlus koosnes kaht tüüpi küsimustest: avatud küsimus (Lisa 1, küsimus nr 1 „Kus kohas koolis tuleb ette kaasõpilaste vahel vägivalda?“). Vastuste analüüsimiseks kategoriseeris töö autor õpilaste vastused. Küsitluse peamise grupi moodustasid valikvastustega küsimused, kus vastuse variandid lähtusid viiepunktilisest Likerti skaalast: *üldse mitte, harva, mõnikord, sageli, väga sageli*. Vägivaldse käitumise kirjeldamiseks valiti järgnevad tegevused: asjade pildumine või lõhkumine, asjade ära võtmine või peitmine, hammustamine, löömine, peksmine, tõukamine, vigastamine terariista või mõne muu terava esemega, ähvardused, ähvardused terariista või mõne muu esemega. Samad vägivaldse käitumise kirjeldused esitati erinevate kohtade kohta koolis: koridor, kooliklass, garderoob, tualett ja kooli ümbrus.

Tulemuste analüüsimisel kodeeriti küsimuste vastused vastavalt alljärgnevalt: 1- üldse mitte, 2- harva, 3- mõnikord, 4- sageli, 5- väga sageli.

Andmete sisestamiseks, sorteerimiseks ja analüüsiks kasutati programmi Microsoft Excel XP, statistiline analüüs teostati statistikatarkvara SPSS (Statistical Package for Social Sciences) Version 17.0 abil.

Võrdlemaks linna- ja maakoolide ning tüdrukute ja poiste vastuste erinevusi, kasutati sõltumatute valimite t-testi. T-testis saame teada, kui tõenäoliselt kogumid teineteisest erinevad – saame uurida, kas käitumise esinemissagedus on erinev poiste ja tüdrukute vahel ning samuti, kas sellised erinevused ilmnevad linna- ja maakoolide võrdluses.

2.2.2. Protseduur. Töös kasutatavad andmed koguti 2009. aasta kevadel. Küsitlused viis koolides läbi töö autor. Küsimustikku täitsid õpilased koolis, nende harjumuspärase keskkonnas. Küsimustiku täitmise eel selgitas autor õpilastele, kuidas küsimustikku täita. Õpilastele rõhutati, et iga küsimuse puhul tuleb valida vastus kõikide loetelus toodud tegevuste kohta. Küsimustikule vastamiseks kulus õpilastel keskmiselt 10 minutit. Õpilased tagastasid küsitlused töö autorile kohapeal.

2.2.3. Valimi kirjeldus. Uurimuses osales 271 kolmandate klasside õpilast, 56% poisse (N=152) ja 44% tüdrukuid (N=119). Kõik uurimuses osalenud õpilased õppisid kolmandas klassis. Õpilased oli valdavalt 9- ja 10-aastased (vastavalt 42,8% ja 56,1%), 1,1% (3 vastajat) olid 11-aastased (Tabel 1).

Tabel 1. Küsitletud õpilaste sooline ja vanuseline jaotus

			Sugu		Kokku
			poiss	tüdruk	
Vanus	9-aastane	N	58	58	116
		%	50%	50%	100%
	10-aastane	N	91	61	152
		%	59,9%	40,1%	100%
	11-aastane	N	3	0	3
		%	100%	0	100%
Kokku		N	152	119	271
		%	56,1%	43,9%	100%

Kokku uuriti kuue kooli õpilaste arvamusi. Eristati linna- ja maapiirkonna koole, et leida võimalikke erinevusi kooli tüübi alusel. Uuringus osalenud õpilaste koolidest kaks olid linnakoolid (50,9% küsitletutest) ja neli maakonna koolid (49,1% küsitletutest). Kahes linnakoolis õppis kokku 138 vastajat, 51% (76 poissi ja 62 tüdrukut) ning neljas maakoolis 133 vastajat, 49% (76 poissi ja 57 tüdrukut).

2.3 Uuringu tulemused

2.3.1. Vägivalla esinemise kohad koolis. Vägivalla esinemise kohtadest uuriti viit enamlevinud paika: koridor, kooliklass, garderoob, tualettruum, kooli ümbrus. Õpilased hindasid erinevate vägivaldsete käitumiste esinemist nendes kohtades viiepunktilisel skaalal, kus kõige väiksem väärtus tähistas kõige vähem ja kõige suurem kõige sagedamini esinemist. Vägivaldset käitumist esines õpilaste hinnangul kõige enam koridoris ja kooliklassis (Tabel 2) – keskmised hinnangud vastavalt 2,15 ja 2,19. Kolmandana toodi välja vägivalla esinemist kooli ümbruses, keskmine näitaja 1,83. Linna- ja maakoolide võrdlusest võib täheldada linnakoolide kõrgemat näitajat koridorides (linnakooli keskmine näitaja 2,25 ja maakoolil 2,05) ja kooliklassis (linnakoolis 2,21 ja maakoolis 2,16) ning samuti tualettruumis (linnakoolis 1,34 ja maakoolis 1,25) esineva vägivalla osas.

Tabel 2. Vägivalla esinemise kohad lähtuvalt vägivaldse käitumise esinemise sagedusest (keskmised hinnaguskaaladel)

	Linnakool	Maakool	Üld
koridor	2,25	2,05	2,15
kooliklass	2,21	2,16	2,19
garderoob	1,75	1,80	1,77
tualettruum	1,34	1,25	1,30
kooli ümbrus	1,81	1,85	1,83
ÜLD	1,87	1,81	1,84

Linna- ja maakoolides vägivalla esinemiste kohtade erinevuste võrdluseks viidi läbi t- ja F-testid, mille tulemusena selgus, et statistiliselt oluline erinevus oli koridorides esineva vägivalla osas ($t=3,03$; $p= .003$) ja samuti ka tualettruumides esineva vägivalla osas ($t=1,94$; $p= .050$). Vägivalla esinemise kohta antud hinnangute keskmised varieerusid kõige enam koridoris kogetud vägivalla osas (variatiivsus statistiliselt oluline, $p= .006$; $F=7,83$). Seega võib väita, et linnakoolides esineb maakoolidega võrreldes rohkem vägivalda koridorides ja tualettruumides.

Valimis osalenud linnakoolide ja maakoolide osas viidi läbi ka omavaheline võrdlus, sest antud koolide (eriti maakoolide) osas oli tegemist märgatavalt erinevat tüüpi koolidega: linnakoolid erinesid oma suuruse poolest (Linnakool 1 oli õpilaste arvu poolest väiksem kui

Linnakool 2), maakoolidest oli Maakool 1 õpilaste arvu poolest väiksem kui ülejäänud maakoolid, mis olid oma suuruse ehk õpilaste arvu poolest sarnased.

Tabel 3. Vägivalla esinemise kohad erinevate koolide lõikes

	Linnakool 1	Linnakool 2	Maakool 1	Maakool 2	Maakool 3	Maakool 4
koridor	2,05	2,35	1,81	2,17	2,17	1,95
kooliklass	2,16	2,31	1,57	2,15	2,15	2,17
garderoob	1,80	1,96	1,42	1,96	1,96	1,78
tualettruum	1,25	1,36	1,28	1,49	1,49	1,11
kooli ümbrus	1,85	1,95	1,61	1,98	1,98	1,83

Linnakool 1 õpilased hindasid vägivalla esinemist kooliklassis (keskmine näitaja 2,16) ja koridoris (2,05) väiksemaks kui Linnakoolis 2 vastavad näitajad (2,31 ja 2,35). Linnakoolis 2 oli kõige kõrgem näitaja koridoris, samas kui Linnakoolis 1 oli see kooliklassis. Antud erinevuste põhjused võivad olla tingitud õpilaste arvu erinevustest, kus suuremas linnakoolis on korraga koos rohkem õpilasi ja seega vägivaldseks käitumiseks kaaslaste suhtes võimalusi sagedamini. Sama tendents on nähtav ka maakoolide võrdlusest, kus kõige väiksema õpilaste arvuga koolis, Maakoolis 1, on vägivalla esinemise keskmised näitajad madalamad kui teistes Maakoolides. Samuti on Maakoolis 1 erinevus vägivalla esinemise kohtades, kus kõige sagedamini esineb see küll koridoris (keskmine näitaja 1,81), kuid teisel kohal on kooli ümbrus (1,61) ja kolmandal kohal kooliklass (1,57). Teiste maakoolide vastavad näitajad on märgatavalt kõrgemad.

Võrreldes linna- ja maakoolide näitajate üldisi keskmisi vägivalla esinemise sagedusele erinevate kohtade lõikes, selgus et linnakoolis on see kõrgem kui maakoolis (vastavalt 1,87 ja 1,81), kuigi erinevus on suhteliselt väike. Keskmiste näitajate statistilise erinevuse olulisuse kindlaks määramiseks viidi läbi t-test, mis näitas, et linna- ja maakoolide osas statistiliselt olulist erinevust ei esine ($p = .226$; $t = 1,21$). F-test aga näitas, et antud küsimuses varieeruvad vastajate hinnangud linna- ja maakoolide lõikes statistiliselt olulisel määral ($p = .009$; $F = 6,99$).

Lisaks etteantud valikvastustele uuriti vägivalla esinemise kohti ka avatud küsimusega, kus õpilased said ise kirjutada, missugustes kohtades on nad kogenud vägivaldset käitumist kaaslaste poolt. Õpilaste vastuseid koondati vastavalt nende antud kohtade nimetustele: koridor, klass, õu või kooli ümbrus, tualett, garderoob, söökla, konkreetne klass, võimla, klassi ees, trepil, raamatukogu, muud kohad. Antud küsimusele jättis vastamata 35 õpilast.

Tabel 4. Erinevad kohad koolis arvukselt, kus õpilaste arvates vägivald aset leiab

Kirjutatud kohtade arv	Vastajate arv (N)	Vastajate osakaal (%)
0	35	12,9
1	66	24,4
2	88	32,5
3	49	18,1
4	24	8,9
5	8	3,0
6	0	0,0
7	1	0,4

Tabel 4 kirjeldab kohtade arvu, mida õpilased välja töid. Enamus õpilastest töid välja kaks kohta (32,5%). Veerand õpilastest nimetas vägivaldse käitumise kohana ühte (24,4%) ja peaaegu viiendik õpilasi tõi välja kolm kohta (18,1%). Üks õpilane (0,4%) nimetas seitset erinevat kohta, kus esineb koolis vägivaldset käitumist.

Tabel 5. Kohad koolis, kus õpilaste arvates tuleb ette vägivalda kaasõpilaste vahel.

Kohad	Märgitud kordade arv	Vastajate osakaal (%)
Koridor	173	32,5
Klass	147	27,6
Õu / kooli ümbrus	66	12,4
wc	36	6,8
Garderoob	34	6,4
Söökla	21	3,9
Täpsustatud klass	12	2,3
Võimla	6	1,1
Klassi ees	4	0,8
Trepil	4	0,8
Raamatukogu	2	0,4
Muud kohad	27	5,1
KOKKU	532	100

Tabelis 5 on esitatud õpilaste poolt välja toodud sagedasemad kohad koolis, kus õpilaste arvates tuleb ette vägivalda kaasõpilaste vahel. Kõige enam tuleb õpilaste arvates vägivalda ette koridoris ja klassis – koridori mainiti 173 (32,5%) ja klassi 147 korral (27,6%). Rohkem oli märgitud kohtadena ka õue ja kooliümbrust, tualette, garderoobi ja sööklad. 12 õpilast (2,3%) oli täpsustanud ka klassi või tunni, kus konkreetselt vägivalda tunnetab, teistest rohkem oli märgitud kehalise kasvatuse tundi. Muude kohtadena toodi välja näiteks: pingpongi laua juures, ujula, buss, kodutee. Samuti vastasid paar õpilast, et vägivalda võib olla igal pool, kus õpetaja ei näe.

Statistilist erinevust poiste ja tüdrukute poolt välja toodud kohtade arvus ei ilmnenud. Poisid tõid välja keskmiselt 2,2 ja tüdrukud 2,3 kohta, kus nende arvates tuleb õpilaste vahel ette vägivalda. Nimetatud kohtade arvu keskmistes esines statistiliselt oluline erinevus maa- ja linnakoolide vahel. Maakoolide õpilased tõid keskmiselt välja 2,06 kohta ning linnakoolides 2,4. T-testi tulemus ($t=2,44$; $p= .015$) näitab et kooli asukoha lõikes tõid linnakooli õpilased statistiliselt oluliselt rohkem kohti välja, kus vägivalda esineb.

Õpilaste enda poolt välja toodud vägivalda kohtade arvu keskmised koolide lõikes on esitatud Tabelis 6.

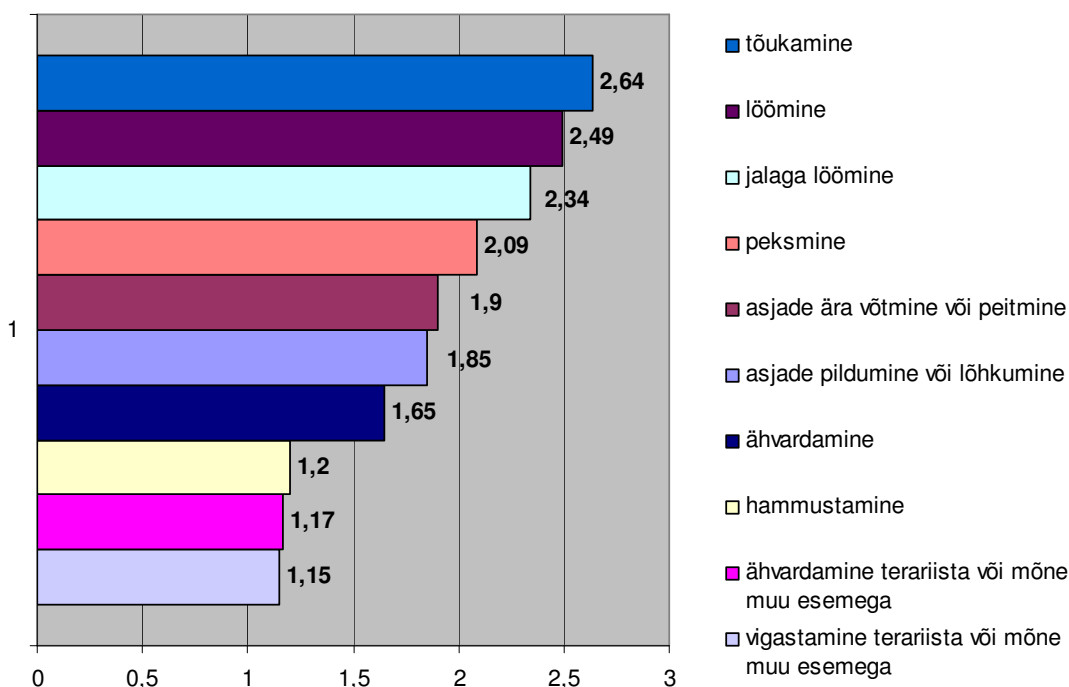
Tabel 6. Õpilaste poolt nimetatud võimalike vägivalda kohtade arvu keskmised koolide lõikes

Kool	Keskmine nimetatud kohtade arv
Maakool 1	2
Maakool 2	1,9
Maakool 3	1,5
Linnakool 1	2,24
Linnakool 2	2,6
Maakool 4	2,6

Õpilaste poolt nimetatud võimalike vägivalda kohtade arvu keskmiste alusel koolide lõikes on näha, et kõige enam on nimetatud kohti Linnakoolis 2 ja Maakoolis 4 (mõlemis keskmiselt nimetatud 2,6 kohta). Mõlemate koolide puhul on tegemist suhteliselt suure õpilaste arvuga koolidega (teiste koolidega võrreldes).

2.3.2. Erinevate vägivaldaliikide esinemise sagedus. Vägivaldaliikide uurimisel analüüsiti 10 vägivaldse käitumise liigi esinemise sagedust: asjade pildumine või lõhkumine, asjade ära võtmine või peitmine, hammustamine, jalaga löömine, löömine, peksmine, tõukamine, vigastamine terariista või muu esemega, ähvardamine, ähvardamine terariista või muu esemega.

Joonisel 2 on esitatud õpilaste keskmised hinnangud vägivaldse käitumise sagedusele erinevate liikide lõikes. Kõige sagedamini esineb õpilaste hinnangul koolis tõukamist (keskmine hinnang 2,64, skaalal 1-5). Sellest veidi vähem löömist (2,49), jalaga löömist (2,34) ja peksmist (2,09). Teise grupi (keskmise hinnanguga vähem kui 2) moodustavad õpilaste asjadega seotud vägivaldsed tegevused (asjade ära võtmine või peitmine, 1,9 ning asjade pildumine või lõhkumine, 1,85) ja ka ähvardamine (1,65). Teistest vägivaldaliikidest vähem toodi välja hammustamist (1,2) ning kõige vähem esineb terariista või muu esemega ähvardamist (1,17) ja vigastamist (1,15).

Joonis 2. Õpilaste keskmised hinnangud vägivaldse käitumise sagedusele erinevate liikide lõikes

Koolis esinevate vägivaldse käitumise liike uuriti ka erinevate koolitüüpide lõikes (Tabel 7). Uuringu tulemused näitavad, et kahe koolitüübi pingeread on sarnased: kõige enam esineb õpilaste vahel tõukamist, löömist ja jalaga löömist ning kõige vähem esineb terariista või mõne muu esemega ähvardamist.

Tabel 7. Vägivaldse käitumise liikide esinemise sagedus koolitüüpide lõikes

	Linnakool	Maakool
asjade pildumine või lõhkumine	1,90	1,80
asjade ära võtmine või peitmine	1,94	1,85
hammustamine	1,25	1,14
jalaga löömine	2,30	2,38
löömine	2,48	2,51
pekmine	2,07	2,11
tõukamine	2,68	2,60
vigastamine terariista või muu esemega	1,17	1,14
ähvardamine	1,74	1,56
ähvardamine terariista või muu esemega	1,22	1,11

Suuremad erinevused kahe koolitüübi vahel on ähvardamisega seotud tegevustes, kus linnakoolis kogevad õpilased ähvardamist sagedamini (keskmine 1,74) kui maakoolis (1,56) (erinevus ka statistiliselt oluline, $p = .050$; $t = 1,94$) ning samuti ka ähvardamist terariista või muu esemega (linnakoolis 1,22, maakoolis 1,11) (erinevus statistiliselt oluline, $p = .018$; $t = 2,38$). Samuti võtavad linnakoolide õpilased teiste laste asju ära või peidavad (1,94) ja lõhuvad (1,90) neid rohkem kui maakoolis (vastavad näitajad 1,85 ja 1,80) ning linnakoolis esineb rohkem kaaslaste hammustamist (1,23 linnakoolis ja 1,14 maakoolis) (erinevus statistiliselt oluline, $p = .008$; $t = 2,69$).

Tabel 8 kirjeldab kaasõpilaste vägivaldse käitumise liikide esinemise keskmisi näitajaid erinevates nende esinemise kohtades.

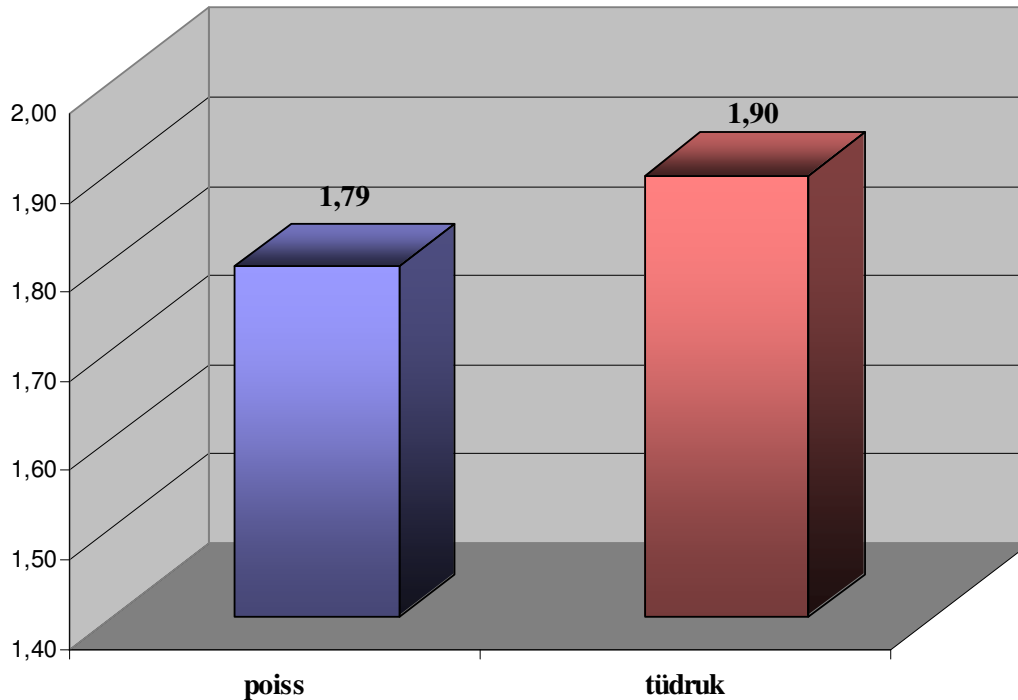
Tabel 8. Kaasõpilaste vägivaldse käitumise liikide esinemise keskmised liikide ja esinemise kohtade lõikes

Kaasõpilased...	koridoris	klassis	garderoobis	tualetis	kooli ümbruses
pilluvad või lõhuvad üksteise asju	1,96	2,56	1,67	1,22	1,84
võtavad ära või peidavad üksteise asju	1,90	2,60	2,07	1,20	1,70
hammustavad üksteist	1,33	1,28	1,11	1,07	1,21
löövad üksteist jalaga	2,96	2,72	2,15	1,52	2,40
löövad üksteist	3,14	3,03	2,32	1,52	2,50
peksavad üksteist	2,57	2,44	1,95	1,35	2,15
tõukavad üksteist	3,19	3,01	2,64	1,73	2,61
vigastavad üksteist terariista või mõne muu esemega	1,23	1,23	1,09	1,08	1,13
ähvardavad üksteist	1,94	1,80	1,53	1,29	1,71
ähvardavad üksteist terariista või mõne muu esemega	1,22	1,23	1,14	1,08	1,17

Kõige sagedamini esineb üksteise löömist ja tõukamist kooli koridoris (esinemise sageduse keskmised näitajad löömisel 3,14 ja tõukamisel 3,19). Samasugust vägivaldset käitumist esineb palju ka kooliklassis (vastavad näitajad 3,01 ja 3,03). Klassiruumis lisandub füüsilisele vägivallale veel ka kaasõpilaste asjade ära võtmine või peitmine (2,60) või nende pildumine ja ära lõhkumine (2,56). Löömist esineb laste hinnangul rohkem ka kooli ümbruses (tõukamine 2,61; löömine 2,50 ja jalaga löömine 2,40). Garderoobis võetakse ära või peidetakse teiste asju (2,07) ning samuti tõugeldakse (2,64) ning lüüakse kaasõpilasi (2,32). Koolide tualettruumides esineb samuti rohkem füüsilist vägivalda (tõukamist, 1,73; löömist, 1,52).

2.3.3. Soolised erinevused hinnangus vägivaldse käitumise esinemiskohtadele ja liikidele.

Uuringus viidi läbi ka poiste ja tüdrukute vaheline võrdlus. Keskmiselt on tüdrukud märganud kaaslastevahelist vägivaldset käitumist enam (1,90) kui poisid (1,79) (Joonis 3).

Joonis 3. Vägivaldse käitumise esinemise hinnangute sooline võrdlus

Statistilist olulisust t-test poiste ja tüdrukute üldiste keskmiste hinnangute vahel välja ei toonud.

Vägivaldse käitumise esinemise kohtades oli poiste ja tüdrukute hinnangutes märgata erinevusi (Tabel 9): nii näiteks hindasid tüdrukud vägivalda esinemist sagedamini peaaegu kõigis kohtades, suuremad erinevused olid klassis (poisid 2,11 ja tüdrukud 2,28) ja garderoobis (poisid 1,71 ja tüdrukud 1,85) toimuva vägivalda suhtes; poisid seevastu hindasid tualettruumis toimuvat vägivalda sagedasemaks kui tüdrukud (näitajad vastavalt 1,35 poiste puhul ja 1,22 tüdrukute puhul).

Tabel 9. Poiste ja tüdrukute hinnangute erinevused vägivaldse käitumise esinemise kohtades

	Poiss	Tüdruk
Koridor	2,10	2,22
Kooliklass	2,11	2,28
Garderoob	1,71	1,85
Tualettruum	1,35	1,22
Kooli ümbrus	1,79	1,88

Statistiliselt olulised erinevused vägivalda esinemise kohtades poiste ja tüdrukute hinnangutes oli klassiruumi osas, kus tüdrukute arvates toimub seda poiste hinnanguga võrreldes sagedamini ($t = -2,20$; $p = .029$) ja tualettruumis, kus seda toimub poiste hinnangul sagedamini ($t = 2,65$; $p = .009$).

Tabel 10. Poiste ja tüdrukute hinnangute võrdlus vägivaldsete käitumistegevuste lõikes

	Poiss	Tüdruk
asjade pildumine või lõhkumine	1,77	1,95
asjade ära võtmine või peitmine	1,85	1,95
hammustamine	1,19	1,20
jalaga löömine	2,22	2,49
löömine	2,42	2,58
peksmine	2,13	2,05
tõukamine	2,54	2,77
vigastamine terariista või muu esemega	1,14	1,17
ähvardamine	1,69	1,60
ähvardamine terariista või muu esemega	1,18	1,15

Võrreldes poiste ja tüdrukute erinevusi vägivaldsete käitumistegevuste lõikes (Tabel 10), ilmnes et tüdrukute hinnangul esineb poiste arvamusel enam jalaga löömist (tüdrukud 2,49 ja poisid 2,22; erinevus ka statistiliselt oluline, $t = -3,13$, $p = .002$), tõukamist (tüdrukud 2,77 ja poisid 2,54; erinevus statistiliselt oluline, $t = -2,09$, $p = ,038$) ning kaaslaste asjade pildumist või lõhkumist (tüdrukud 1,95 ja poisid 1,77; erinevus statistiliselt oluline, $t = -2,55$, $p = ,011$).

2.4 Arutelu

Käesoleva töö eesmärgiks oli selgitada välja õpilastevahelise vägivaldse käitumise sagedasemad kohad ja liigid kolmanda klassi õpilaste hinnangul. Töös läbi viidud uurimusele püstitati neli hüpoteesi:

1. Maakoolide õpilaste hinnangud erinevate vägivaldaliikide esinemissagedusele on sarnased linnakoolide õpilastega.
2. Kõige enam esineb koolis õpilaste hulgas füüsilist vägivalda (togimist ja tõukamist), kõige vähem tõsisemat füüsilist vägivalda (peksmist ja löömist) ning psühholoogilist vägivalda nagu hirmutamist ja ähvardamist.

3. Kõige vähem esineb koolis terariistaga ähvardamist ja vigastamist.
4. Koridoris ja klassiruumis leiab aset kõige enam vägivalda õpilaste vahel ning kõige vähem võib vägivaldset käitumist esile kerkida tualettruumis.

Võrreldes linna- ja maakoolide kolmandate klasside õpilaste hinnangute keskmisi näitajaid vägivalda esinemisele erinevates kohtades koolis, ilmnes et linnakoolide õpilased hindavad vägivalda esinemist vähesel määral sagedasemaks kui maakoolide õpilased. Samas aga ei olnud see erinevus nende kahe grupi vahel statistiliselt oluline, millest lähtuvalt võib väita, et esimene tööle püstitatud hüpotees leidis kinnitust. Küll aga varieerusid vastajate hinnangud linna- ja maakoolide lõikes statistiliselt olulisel määral.

Antud uuringu tulemused on kooskõlas Kilksoni (2007) uuringuga, mis näitas, et linna- ja maakoolides esineb lastevahelist vägivaldset käitumist võrdsel määral. Samas aga on ka uuringuid, mille kohaselt esineb maakoolides vägivalda vähem kui linnakoolides (Salla, 2010), mida põhjendatakse väitega, et väikelinna koolides on õpetajad rohkem kursis õpilaste seas toimuvaga. Batsche ja Knoff (1994) seletavad uuringute tulemuste erinevusi sellega, et kiusamine pole seotud kooli ega klassi suurusega, samuti mitte maa- ega linnakoolidega, ei õpilase sotsiaalse klassi ega etnilise grupiga, vaid järelvalvega koolis, samuti kooli üldise kliima ja õhkkonnaga.

Vägivalda esinemise kohtadest uuriti viit enamlevinud paika: koridor, kooliklass, garderoob, tualettruum, kooli ümbrus. Vägivaldset käitumist esines kolmanda klassi õpilaste hinnangul kõige enam koridoris ja kooliklassis. Kolmandal kohal vägivalda esinemise sageduse poolest oli kooli ümbrus. Kõige vähem esines õpilaste hinnangul vägivalda tualettruumis. Antud tulemustest lähtuvalt leidis kinnitust tööle püstitatud neljas hüpotees. Pröhl (2006) uurimusega võrreldes erines antud uuringu tulemus klassiruumis esinenud vägivaldse käitumise sageduse poolest. Pröhli uuringu kohaselt esines vägivaldset käitumist kõige vähem klassiruumis, tualettruumis ja kooli õues.

Vägivaldse käitumise liikidest esineb kolmanda klassi õpilaste hinnangul koolis kõige enam tõukamist, löömist, jalaga löömist ja peksmist ehk siis otsese aktiivse füüsilise agressiooni (Kool, 2008) ilminguid. Seega võib öelda, et enamlevinud vägivalda vormid koolis on eelkõige seotud vägivalda kitsa tähenduse aspektidega (Kõiv, 2003a; Olweus, 1999), esindades Gumpeli ja Meadani (2000) poolt eristatavatest koolivägivalda tüüpidest kõrgema taseme agressiivset käitumist. Sellest vähem esineb kaasõpilaste asjade ära võtmist või peitmist ning asjade pildumist või lõhkumist ehk kaudset füüsilist agressiivset käitumist (Kool, 2008). Nendele järgneb ähvardamine, mis Kool (2008) hinnangul on otsene aktiivne

verbaalne agressioon. Kõige vähem esineb terariista või muu esemega ähvardamist ja vigastamist. Seega leidis tööle püstitatud kolmas hüpotees kinnitust – kõige vähem esineb koolides terariista või muu esemega ähvardamist ja vigastamist, kuid teine hüpotees leidis osalist kinnitust – kõige enam kogevad õpilased füüsilist vägivalda (togimist ja tõukamist) ning sealhulgas ka tõsisemat füüsilist vägivalda (peksmist ja löömist), mida Kõivu (Kõiv, 2001a) uuringu kohaselt kogesid lapsed just kõige vähem. Samuti märkisid antud uuringus kolmanda klassi õpilased sagedamini psühholoogilise vägivalla (ähvardamine ja hirmutamise) esinemist, samas kui Kõiv (Kõiv, 2001a) märkis seda oma uuringus kui kõige vähem esinevat vägivalla liiki.

Linna- ja maakoolide võrdlusest selgus, et linnakoolides toimub maakoolidega võrreldes enam vägivalda koridorides, klassides ja ka tualettruumides. Vägivalla liikide osas olid samuti esinemissagedused sarnased: kõige enam esines tõukamist, löömist ja jalaga löömist ning kõige vähem terariista või mõne muu esemega ähvardamist.

Poiste ja tüdrukute võrdlus näitas, et tüdrukud hindavad vägivaldse käitumise esinemist poistega võrreldes sagedasemaks, mis aga ei tähenda, et nad kogeksid seda poistest enam. Siin võib olla tegemist ka sellega, et poisid on sageli ise vägivaldses käitumises osalejad ning ei pruugi seetõttu seda vägivaldse käitumisena tähele panna, samas kui tüdrukud, kes seda pealt näevad, loevad selle vägivaldse käitumise ilminguks. Mitmed uurimused (Björkqvist et al., 1992; Crick & Bigbee, 1998; Crick & Grotpeter, 1995; Giles & Heyman, 2005) kinnitavad, et poisid kasutavad enam nähtavat ehk otsest agressiivsust, tüdrukud seevastu kasutavad varjatud ehk kaudset agressiivsust, mida on pealtvaatajatel raskem märgata. Samuti võib seos olla Strömpl et al. (2007) uurimusega, kus tuli ilmsiks, et tüdrukud taunivad poistest oluliselt enam iga vägivallaliiki. Seda põhjendati sellega, et vägivald kuulub poistekultuuri ja poiste soolise identiteedi juurde. Sama on toonud välja ka Kool (2008), kelle hinnangul esineb meessoos puhul naissooga võrreldes enam otsest füüsilist agressiivsust.

Tüdrukute ja poiste arvamused vägivalla esinemise sageduse osas erinevad teatud kohtades: nimelt esineb tüdrukute arvates rohkem vägivalda klassis ja garderoobis, samas kui poiste arvates esineb tüdrukute hinnanguga võrreldes rohkem vägivalda tualettruumis.

Kokkuvõttes võib öelda, et kooli asukoht (linnas või maal) ei oma vägivalla esinemise puhul määravat rolli. Kui võrrelda kolmanda klassi tüdrukute ja poiste arvamusi, siis selgub, et tüdrukud märkavad vägivalda sagedamini kui poisid. Samas tuleb arvestada, et antud uuringu valimisse kuulusid kolmandate klasside õpilased, mistõttu ei saa selle põhjal teha järeldusi õpilaste kohta teistest vanusegruppidest. Oluline oleks edaspidistes töodes selgitada välja, mil määral erinevad vägivaldse käitumise kohad ja liigid vanemate õpilaste lõikes.

Lisaks sellele tuleks pöörata tähelepanu ka laste vägivaldse käitumise ealistele muutustele ehk võiks longituuduuringuna vaadelda samade laste hinnangute muutumist vägivaldse käitumise esinemisele nende vanuse kasvades.

Käesolev uuring keskendus vägivalla esinemisele läbi uuritavate hinnangu ehk selle alusel, missugust vägivaldset käitumist nad on täheldanud. Seega ei saa antud uuringu põhjal teha lõplikke järeldusi selle kohta, missugune on õpilaste individuaalne vägivalla kogemise määr. Samuti ei keskendutud antud uuringus konkreetsetele vägivalda põhjustavatele teguritele. Antud uuring annab ülevaate erinevatest paikadest koolis, samuti sagedamini esinevatest vägivalla tüüpidest, millest kõige enam leidub koolis õpilaste vahel füüsilist agressiivsust. Edasistes selleteemalistes uuringutes võiks selgitada välja, kas nende juhtude puhul on rohkem tegemist proaktiivse või reaktiivse agressiivsusega (Keltikangas-Järvinen, 1992; Pettit, 1997). Käesolev uuring on oluline eelkõige kooli juhtkonnale, õpetajatele, kogu personalile, tuues välja peamised kohad, kus koolis esineb kõige sagedamini vägivaldset käitumist õpilaste vahel, mis omakorda aitab koolil tagada õpilaste turvalisus nendes paikades.

Kasutatud kirjandus

- Astor, R. A. (1995). School Violence: A Blueprint for Elementary School Interventions. *Social Work in Education*, 17, 21-30.
- Astor, R. A., Meyer, H. A., Behre, W. J. (1999). Unowned places and times: Maps and Interviews about violence in high schools, *American Educational Research Journal*, 36, 3-42.
- Batsche G.M., Knoff H.M. (1994). Bullies and their victims: understanding a pervasive problem in the schools. *School Psychology Review*, 23, 73-87.
- Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J. & Kaukiainen, A. (1992). Do Girls Manipulate and Boys Fight? Developmental Trends in Regard to Direct and Indirect Aggression. *Aggressive Behaviour*, 18, 117-127.
- Bongers, C., Prior, F. & Walraven, G. (2003). From combating bullying and violence to fostering prosocial behaviour: A report from the Netherlands. In P. K. Smith (Ed.), *Violence in school: The response in Europe*. London and New York: RoutledgeFlamer, 65-82.
- Crick, N. R., & Bigbee, M. A. (1998). Relational and overt forms of peer victimization: a multiinformant approach. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66, 337-347.
- Crick, N. R., & Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender and socialpsychological adjustment. *Child Development*, 66, 710-722.
- Farrington, D. P. (1993) Understanding and Preventing Bullying. *Crime and Justice*, Vol. 17 (1993), 381-458, The University of Chicago Press.
- Fuchs, M., Lamnek, S. & Luedtke J. (1996). *Schule und Gewalt. Realität und Wahrnehmung eines sozialen Problems*. Opladen: Leske & Budrich.
- Giles, J. W., & Heyman, G. D. (2005). Young children`s beliefs about the relationship between gender and aggressive behavior. *Child Development*, 76, 107-121.
- Gumpel, T. P. & Meadan, H. (2000). Children`s perceptions of school-based violence. *Britisch Journal of Educational Psychology* 70, 391-404.

- Haldre, L. (1997). Koolikohanemine ja koolivägivald. Rmt. Kutsar, T (Toim). *Laste väärkohtlemine* (lk 134-144). Tartu: AS ATLEX.
- Hazler, R. J; Miller, D. L; Carney, J.V; Green, S. (2001). Adult Recognition of School Bullying Situations. *Educational Research* 43, 133-146.
- Karus, A. (2002). Kiusajate, ohvrite ja kontrollgrpi õpilaste ettekujutus liidri ja tõrjutu positsioonil olijast. Rmt. *Antisotsiaalse käitumisega õpilased. Artiklite kogumik II* (lk 87-99). Kõiv, K. (Koost) Põltsamaa: OÜ Vali Press trükikoda.
- Keltikangas-Järvinen, L. (1992). *Agressiivne laps. Kuidas suunata lapse isiksuse arengut*. Tallinn: Koolibri.
- Kilkson, T. (2007). Eesti koolides on kiusamist keskmisest rohkem. *Õpetajate Leht* 05.10.2007.
- Kool, V. K. (2008). *Psychology of nonviolence and aggression*. New York: Palgrave Macmillian.
- Koppel, H. (Toim). (1992). Eesti Vabariigi Sotsiaalabi Arendskeskus: *Sotsiaaltöö küsimusi I*.
- Kõiv, K. (1999). Kiusamise mõiste ja põhjused. Rmt.: Praks, A. (Koost), *Rohkem koolirõõmu. Konverents kiusamisest 04.-05. Veebruar 1999 Jänedal*. Eesti Noorsootöö Keskus. Tallinn: Miniprint.
- Kõiv, K. (2001a). Koolivägivalla mitu palet. Rmt.: Tikerpuu, A. (Koost, toim), *Eesti Lastekaitse Liidu konverents „Ei vägivallale“*. *Konverentsi materjalid*. AS Rebellis.
- Kõiv, K. (2001b). Koolikiusamine kui probleem. Rmt.: Kraav, I; Kõiv, K. *Sotsiaalpedagoogilised probleemid üldhariduskoolis*. OÜ Vali Press trükikoda.
- Kõiv, K. (2003a). Koolikiusamine ja –vägivald kui antisotsiaalse käitumise alaliigid. *Antisotsiaalse käitumisega õpilased*. *Artiklite kogumik III (lk 9-14)*. OÜ Vali Press trükikoda.
- Kõiv, K. (2003b). Muutused koolikiusamises Eesti koolis viimastel aastatel. *Antisotsiaalse käitumisega õpilased*. *Artiklite kogumik III (lk 17-28)*. OÜ Vali Press trükikoda.
- Kõiv, K. (2003c). Mina arvan, et ... ehk vägivalla ärahoidmise ja sellega hakkamasaamise võimalused. Rmt.: A. Tikerpuu (Koost.), *Meie lapse mured: ei vägivallale ehk kuidas me tuleme toime koolivägivallaga*. *Konverentsi materjalid*. Lastekaitse Liit, 2003, 5-28.

- Kõiv, K. (2006). Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetaja poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanemate poolt. Põltsamaa: Vali Press.
- Kõiv, K. (2009). Bullying among Estonian pupils: an overview. Mikk, J.; Veisson, M.; Luik, P. (Eds.) (Toim.). *Teenagers in Estonia: Values and behaviour*. Frankfurt am Main Berlin Bern Bruxelles New York Oxford Wien: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften. 103-123
- Lagerspetz, K. M. J., Björkqvist, K., & Peltonen, T. (1988). *Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11- to 12-years-old children*. *Aggressive Behaviour, 14*, 403-414.
- Leino, M. (2002). *Sotsiaalsed probleemid koolis ja õpetaja toimetulek*. Tallinn: TPÜ Kirjastus.
- Ma, X. (2001). Bullying and Being Bullied: To What Extent Are Bullies Also Victims? *American Educational Research Journal*, Vol. 38, No. 2, 351-370
- Melzer, W; Schubarth, W. (2006). *Gewalt als soziales Problem an Schulen Untersuchungsergebnisse*.
- Merton, R. K. & Nisbet R. A. (1966). *Contemporary social problems*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Olweus, D. (1995). Bullying or Peer Abuse at School: Facts and Intervention. *Current Directions in Psychological Science, 4* (6), 196-200.
- Olweus, D. (1999). Sweden. In P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano, & P. Slee. (Eds.), *The nature of school bullying: A cross-national perspective*. London: Routledge, 7-27.
- Penthin, R. (2003). *Agressiivne laps. Agressiivse käitumise tagamaad. Kuidas reageerida ja arukalt toimida?* Kirjastus Kunst. Trükikoda OÜ Greif.
- Pettit, G. S. (1997). Aggressive behavior. In G. Bear, K. Minke, K. & A. Thomas (Eds.), *Children's needs II: Development, problems and alternatives*, 135-147. Bethesda, MD: National Association of School Psychologists.
- Pröhl, T. (2006). *Gewalt an Schulen im Vergleich Deutschland – USA*. TOBIAS-lib, universitätsbibliothek Tübingen.
- Rigby, K. & Slee, P. T. (1993). Dimensions of Interpersonal Relation Among Australian Children and Implications fo Psychological Well-Being, *The Journal of Social Psychology, 133* (1), 33-42.

- Rigby, K. (2003). Consequences of Bullying in Schools. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 48 (9), 583-590.
- Rubington, E. & Weinberg, M.S. (2003). *The study of social problems: seven perspectives*. New York; Oxford: Oxford University Press.
- Salla, J. (2010). Alaealiste vägivaldakuuritegevus. Tallinn, 2010, Külastatud 08.04.2011, aadressil <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=49167/Alaealiste+v%E4givald+akuritegevuse+anal%FC%FCs,+Justiitsministeerium.pdf>.
- Smith, P. K., Pepler, D. J., & Rigby, K. (2004). Bullying in Schools: How Successful Can Interventions Be? *Working to prevent school bullying; key issues* (pp. 1-12). Cambridge; Cambridge University Press.
- Soonets, R., Loko, J., Loko, T.-M., Roomeldi, M., Põldsepp, I., Haldre, L., Altosaar, K., Heido, R., Popova, A., Saar, S. (1997). Lapse väärkohtlemise mõiste ja liigid. Rmt: Kutsar, T. (Toim). *Laste väärkohtlemine* (lk 91-105). Tartu: AS ATLEX.
- Strömpl, J; Selg, M; Soo, K. & Šahverdov-Žarkovski, B. (2007). *Eesti teismeliste vägivaldatõlgendused: uuringuraport*. Tallinn: Sotsiaalministeerium.
- Sullivan, K.; Cleary, M.; Sullivan G. (2004). Kiusamine koolis. Mis see on ja kuidas sellega toime tulla. AS Atlex.
- Tiko, A. (1999). Eesti kooliõpilaste emotsionaalsed probleemid ja toimetulek nendega. Rmt. *Laps maailmas ja maailm lapses. Artiklite kogumik*. Tiko, A. & Tulva, T. (Koost). Tallinn: AS Spin Press.
- Tulva, T. (1996). *Eesti sotsiaaltöö kujunemisest murranguperioodil*. Tallinn: AS SPIN PRESS.
- Tulva, T; Tikerpuu-Kattel, A; Viiralt, I & Väljataga, S. (2002). Õpetajate küsitluse analüüs: sotsiaalne taust õpihoiakute kujundajana. Rmt. *Laps Eesti ühiskonnas: probleemid kodus ja koolis*. Tallinn: AS Spin Press.
- Underwood, M. K., Galen, B. R., & Paquette, J. A. (2001). *Top ten challenges for understanding gender and aggression in children: Why can't we all just get along?* *Social Development*, 10, 248-266.